

בעיות האנרגיה של מצרים יכולות להפוך למנוף עבור ישראל

01.05.2024 | written by אלי קלוטשטיין

הממשלה בקהיר, כך נראה, החליטה באחרונה לשנות ואף להפוך לחלוטין מדיניות מרכזית בתחום האנרגיה: במקום לייצא גז טבעי נוזלי (LNG), במטרה להפוך לאחת הספקיות הגדולות ביותר של אירופה של מוצר צריכה בסיסי זה, מצרים צפויה לחזור לייבא גז נוזלי לצורך צריכה עצמית. מדובר בפרשה עגומה בתולדות הכלכלה המצרית, שגם כך רק כעת נחלצת מבור משמעותי. יש בה אולי גם כדי ללמד לקחים לישראל.

לפי נתונים שהגיעו לידי סוכנות הידיעות רויטרס, קהיר רכשה שני משלוחים של גז נוזלי באפריל, וצפויה עד הקיץ הקרוב לקנות עוד כעשרים משלוחי גז נוזלי כדי לעמוד בביקוש ההולך וגובר לחשמל במדינה הערבית המאוכלסת ביותר, שבה יש יותר מ-100 מיליון תושבים. מקורות נוספים מספרים כי מצרים תייבא כשלושה משלוחים בכל חודש, בעלות מוערכת של כ-120 מיליון דולר בחודש, ותמשיך כך לפחות עד אוקטובר. במקביל, מצרים תעצור לחלוטין את כל ייצוא הגז מהמדינה ¹ כולל, כפי הנראה, הגז שהיא רוכשת מישראל, מנזילה ומוכרת באירופה.

מדובר בהתפתחות שלילית במיוחד למצרים: בשנתיים האחרונות אירופה הלכה והסתמכה על אפשרויות חדשות לייבוא גז, שכן מדינות היבשת הפסיקו לצרוך גז רוסי בעקבות המלחמה באוקראינה וחיפשו חלופות אחרות. מצרים ביקשה לייצב את עצמה כחלופה כזו, אולם הפסקת הייצוא עתיד לגדוע ענף הכנסות שקהיר בנתה עליו מאוד.

לאחר שהתברר הצורך המצרי, דווח בין היתר כי חברת אנרגיה במדינה חכרה מתקן אחסון צף לגז, שבו הוא גם יועבר בחזרה מנוזל למצב גזי, המתאים יותר לצריכה עצמית. כמו כן, מופעל לחץ על הממשלה בקהיר לבנות טרמינל ייבוא חדש לגז. אגב, מדובר במשימות לא פשוטות בנסיבות הנוכחיות דווקא בגלל אותה עלייה בצריכה האירופית שעליה הסתמכה מצרים ² הצפת השוק בגורמים המנסים לבנות מחדש את שוק האנרגיה שלהם מקשה על קהיר למצוא קבלנים שיספקו לה את מתקני האחסון הללו.

ההתפתחות הזאת לא יכולה הייתה לבוא בזמן גרוע יותר למצרים: הכלכלה המקומית שקעה בבור עמוק במיוחד בשנים האחרונות. רק באחרונה היא הצליחה להיחלץ מהמשבר, ככל הנראה, בעיקר בעזרת חבילת הצלה בשווי מיליארדי דולרים שסיפקו לה קרן המטבע הבינלאומית, האיחוד האירופי, איחוד האמירויות ועוד.

אלא שבדיוק כשהצליחה מצרים להתגבר על הקשיים פרצה המלחמה בעזה, ובעקבותיה פתחו החות'ים במתקפות על נתיבי השיט בים האדום ³ ובכך הסבו פגיעה אנושה לאחד ממקורות

ההכנסה העיקריים של קהיר. לדברי נשיא מצרים, עבד-אלפתאח א-סיסי, הרווחים של מצרים מתעלת סואץ פחתו ב-40 עד 50 אחוזים. לטענתו, מרבית חברות הובלת הגז הטבעי הנוזלי הפסיקו את פעילותן לחלוטין באזור בשל החשש ממתקפה, וכ-20 אחוזים מחברות הספנות העדיפו לקחת מסע ארוך יותר, נטול סיכונים, דרך כף התקווה הטובה ומסביב לאפריקה. השינוי הזה הוביל לעלייה במחירי הסחורות בכל העולם, אך למצרים הוא בעיקר היווה מכה כלכלית בשל אובדן ההכנסה מהמעבר בתעלת סואץ.

משחקים על איזון עדין

איך הגיעה מצרים למצב הזה, ומדוע היא מפסיקה את הייצוא? בשורה התחתונה, שלושה גורמים תורמים לכך: בראש ובראשונה צריכת החשמל ההולכת וגדלה במדינת הענק, ובמקביל גם היעדר גילויים נוספים של שדות גז מאז שנמצא שדה זוהר ב-2015 בשטחיה הימיים של מצרים. חמור מכך, בשנה האחרונה ישנה ירידה תלולה בהפקת הגז בזוהר עצמו, בין היתר בשל בעיות חדירת מים לשדה והערכת עודף גדולה במיוחד באשר לכמויות הגז שהיו בו.

ההפקה בשדה זוהר מנוהלת על ידי החברה האיטלקית אני (Eni), ולפי מקורות שונים בתחום האנרגיה יתרת הגז שיש בו נכון לסוף 2023 עומדת על כשליש מהכמות המקורית שהעריכו מומחים. למעשה, בניגוד לאותן הערכות ראשוניות על כך שהשדה גדול בהרבה מלווייתן ותמר, כעת הוא נחשב בסדר הגודל של שני אלה, ואף קטן מהם. השילוב של כל הגורמים הללו גורם לכך שבאחרונה כמה מחוזות במצרים החלו להנהיג הפסקות חשמל קבועות של כשעתיים ביום ☒ ובכך הן חוסכות סכום של כמיליארד דולר בשנה. לצערו של המשטר, הפסקות החשמל הללו פוגעות באינטרסים הפוליטיים של הנשיא המצרי א-סיסי, הנחוש להגדיל את התמיכה הציבורית בו.

איך זה קשור לישראל? מצרים ייבאה גז דרך צינורות מישראל, במצב צבירה גזי. חלק מהגז הזה נועד לצריכה עצמית של מצרים, וחלק הועבר למתקני הנזלה ☒ שם הוא הועבר מגז למצב נוזלי, הועמס על ספינות ונמכר לאירופה. מכירת הגז הזו הייתה מוקד הכנסות מרכזי של המצרים: ב-2022, למשל, ייצוא הגז של קהיר לאירופה וגם לטורקיה הכניס לה כ-8.4 מיליארד דולר, שכולם הגיעו כרזרבה חשובה במטבע חוץ. בשנה זו ייצאה ישראל למצרים כ-5.8 BCM (מיליארדי מטרים מעוקבים). ב-2023, אגב, כנראה גדל הייצוא הישראלי למצרים ☒ ולקראת המלחמה אישר משרד האנרגיה להגדיל את הייצוא ב-11 השנים הקרובות.

המלחמה בעזה הדגימה גם עד כמה מצרים תלויה בגז הישראלי: הפקת הגז משדה תמר הושבתה עם פרוץ מלחמת חרבות ברזל בשל קרבתו לעזה והחשש מירי רקטות לעבר האסדה. כדי לעמוד בצריכה המקומית החליטה ישראל לצמצם את הייצוא למצרים בכ-80 אחוזים, מה שהוביל להפסקות חשמל נרחבות במדינה השכנה. במקביל, צינור הגז התת-ימי שעובר בין אשקלון לאל-עריש נסגר גם הוא בין אוקטובר לנובמבר, מה שרק החריף את המצב. הגם שכל התשתיות הללו בוודאי מאובטחות ככל האפשר, כל איום עליהן ☒ כגון מתקפת הטיילים האיראנית הנרחבת

מאמצע אפריל, וכן איום הרקטות מעזה, כפי שקרה בתחילת המלחמה ² יכול להשבית חלק גדול מייצוא הגז למצרים.

שני דברים נוספים שכדאי להזכיר בהקשר זה: יש גבול גם למנוף ההשפעה של הגז הישראלי על מצרים, שאינה יכולה להסתמך רק עליו לכל התצרוכת העצמית שלה. בכל מקרה שהוא, קהיר תצטרך לגוון את משענות הגז שלה ולחפש גם מקורות נוספים, כגון טורקיה, קפריסין ואפילו פיתוח אנרגיה גרעינית. גם הקמת צינור נוסף בישראל בשנים הקרובות, המתוכנן להזרים גז למצרים, לא תסייע בהקשר הזה, כנראה, בשל היעדר די תשתיות לצריכה עצמית של גז מצינורות בצד המצרי.

שנית, בהערת שוליים חשוב להזכיר עד כמה גם ירדן תלויה בגז הישראלי: הצינור הישראלי שמוביל גז לירדן הוא בעל קיבולת גדולה מזו של הצינור למצרים, וצינור נוסף, קטן בהרבה, מוביל גז למפעלי ים המלח בצד הירדני. לפי ההערכות, כ-70 אחוזים מהחשמל בממלכה ההאשמית מופק מגז שמיובא מישראל ² גורם שיכול שמסמן תלות גדולה של הירדנים בגז הכחול-לבן.

כל הנתונים הללו מסבירים עד כמה הגז שמפיקה ישראל ומייצאת לשכנותיה יכול לשמש ככלי וכאמצעי לחץ מדיני, שכיום לא נעשה בו שימוש כמעט בכלל. היו כבר פרשנים שהעירו כי במצרים חששו מכך על רקע המחלוקות בעניין פעולה צבאית ברפיח, והחשד שישראל עלולה לנצל את התלות המצרית בה כדי ללחוץ עליה לקלוט פליטים פלסטינים בשטחה. בה בעת, חשוב לזכור כי ישראל משחקת פה על איזון עדין מאוד: יש לה אינטרס ברור בשימור השלטון המצרי הנוכחי, ויש לה גם אינטרסים חופפים רבים איתו, כולל הרצון לראות את נפילת חמאס. באותו זמן, ישראל לא יכולה לקבל תכתיבים מצריים, ובהחלט יכולה יותר לעמוד על שלה מול קהיר, ואולי אפילו מדי פעם לנופף בקלפים החזקים שהיא מחזיקה בידיה, כולל ייצוא הגז.

חשיבות ההערכות המדויקות

מלבד העניין המדיני, ישראל צריכה להסתכל על הסיפור המצרי ולהפיק לקחים גם במובן הכלכלי והאנרגטי: משרד האנרגיה העריך בשנה שעברה, אחרי האישור להגדלת הייצוא למצרים, כי יש במאגרים הנוכחיים די גז לתצרוכת עצמית עד שנת 2048 ² וכי מדובר ברזרבה, שכן החלטות הממשלה חייבו לשמור די גז לצריכה עצמית עד 2043 בלבד. בנוסף, כפי שקרה בתחילת המלחמה, ניתן להסב את הגז שמיועד לייצוא לשוק המקומי, מה שיפחית את ההכנסות אך יגדיל את הרזרבות של המאגרים. כמו כן, משרד האנרגיה מקיים הערכות תקופתיות כדי לוודא את הזמינות המרבית של הגז הישראלי ולמנוע מצב של חוסרים.

אלא שהקביעות הללו מבוססות למעשה על ההערכות ביחס לכמויות הגז שקיימות במאגרים. אם ההערכות הללו גבוהות מדי מהמצב בפועל, כפי שקרה במקרה המצרי, ייתכן שישראל תמצא את עצמה מול שוקת שבורה. כמו כן, ההערכות מתבססות על מצב צריכת החשמל בישראל היום. בדומה למצרים, צריכה זו צפויה לגדול עוד ועוד, והגדלת הייצוא יכולה לבוא על חשבון אספקת

החשמל המקומי. מסיבה זו נדרשת ישראל להתנהל בצורה מבוקרת, זהירה ומדודה. ראש אגף התקציבים במשרד האוצר יצא בשנה שעברה נגד המהירות שבה אושרה הגדלת הייצוא על ידי שר האנרגיה דאז, ישראל כץ, ואמר כי יש לבחון את המצב בזהירות כדי לא לסכן את הביטחון האנרגי של ישראל.

נקודה חשובה נוספת היא הייצוא העקיף של הגז הישראלי דרך מצרים. מדוע בכלל ישראל אינה מייצאת את הגז בעצמה לאירופה? ובמיוחד על רקע הדיווחים שעדיין אין, נכון לשבוע שעבר, שום תאריך יעד לקידום מיזם בניית צינור הגז הגדול מישראל לאירופה, דרך יוון, קפריסין וכריתים? וכל זאת, כאמור, לאור מצב השוק האירופי, שמחפש חלופות לרוסים? אומנם החורף האחרון היה יחסית מתון, ואירופה לא חוותה משבר אנרגטי, אבל היבשת מחפשת לגוון את משענותיה האנרגטיות ולהיערך לימים קשים בעתיד.

התשובה פשוטה: לישראל אין פשוט יכולת כזאת. אם ישראל רוצה לייצא גז ולא דרך צינורות, היא נדרשת לבנות או לשכור מתקן הנזלה. אפשרות אחת היא לבנות מתקן כזה ביבשה, אך שיקולים של איכות סביבה ככל הנראה יסכלו קידום של מיזם כזה. אפשרות שנייה היא הקמת מתקן הנזלה צף במים הכלכליים של ישראל, בעלות של מיליארדי דולרים. בחודש שעבר הורה שר האנרגיה אלי כהן לבחון את האפשרות הזאת לעומק.

יש לכיוון חשיבה כזה כמה יתרונות, כולל ביזור סיכונים בהסתמכות על מצרים כמשענת היחידה לייצוא לאירופה, וגם המחיר שגוזרת קהיר על חשבון ישראל כשהיא מוכרת את הגז בוודאי במחיר גבוה יותר. יש לכך גם יתרונות מדיניים, שכן ישראל תוכל לנצל את הגז לצורך צבירת נקודות בכמה בירות נוספות ביבשת היבשה.

כך או כך, ישראל אולי נדרשת לחשוב מחדש על כל התחום, לעקוב אחרי ההתפתחויות השונות, ולחשוב מה היא יכולה לעשות כדי להפיק את מרב התועלת ממרבצי הגז שמצאה בשטחיה. יש כאן פוטנציאל כלכלי ומדיני, ואנחנו רק צריכים להוציא אותו ממעמקי הים ולנצל אותו בתבונה.

התפרסם במקור ראשון, בתאריך 1.5.2024.